

Pogačnik zapiše trditev, da vrste srednjeveških tujejezičnih (sploh je problem, kaj je po pojmovanjih srednjega veka pri nas tujejezično!) tekstov »enostavno ni mogoče prebrati, ker nimamo za to ustrezno šolanih ljudi«!?! Ustrezno morda res niso šolani, toda marsikaj le zmoremo prebrati; če nihče drugi, vsaj dr. Božo Otopec. Pogačnik urbi et orbi piše o paleografskih rečeh, na katere se ne razume — tako označuje pisavo Brižinskih spomenikov še vedno kot karolinško minuskulo, kar je zastarelo (je pa pri takšni oznaki vztrajal Viktor Novak): izven kroga vpliva beneventane je povsem dovolj reči kar minuskula tega in tega stoletja, kajti karolina je dandanes oznaka samo za najzgodnejšo fazo minuskule evropskega Zahoda, ki je nastala nekako v dobi Karla Velikega (in morda imamo njen zgodnji spomenik izprisan že za naš prostor iz leta 819 — glej sliko 64 v Viktorja Novaka *Latinski paleografiji*, Beograd 1952, 212; tudi sloviti Franz Steffens je reproduciral ta spomenik v svojem delu *Lateinische Paläographie!*), torej: karolina je oznaka za zadnjo četrtino 8. stoletja in za 9. stoletje, medtem ko se za poznejše čase tej pisavi reče minuskula 10., 11. oziroma 12. stoletja, saj se od prvotne, ki je postala zgled za našo humanistiko, že opazno razlikuje. Poleg knjižne minuskule obstaja tedaj še diplomatska (označuje se kot diplomatska minuskula 9., 10., 11., 12. stoletja). O tem se je mogoče v temeljnih črtah poučiti že iz tako splošnega priročnika, kot so Jakova Stipišiča *Pomočne povijesne znanosti u teoriji i praksi* (Zagreb 1985², 86, 87), ki ga mora obvladati vsak študent zgodovine v Ljubljani! Ljudje, ki znajo brati stare pisave, na Slovenskem vsekakor obstajajo.

O hipotezi Ivana Grafenauerja moremo ob poznavanju dela paleografa Frobeniusa Forsterja iz 18. stoletja že mnogo trdneje govoriti. Sopostavitev spisa o spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev ter razprave Črnorizca Hrabra O pismenkah pa tudi pove svoje: ker salzburška spomenica govori o tem, kako so iz Spodnje Panonije (prav nič pa ne iz Moravske!!!) bile »po filozofsko« izgnane »ugledne latinske črke«, in razprava o tem, da so Slovani pisali pred Konstantinovim izumom njihove posebne pisave brez ustroja s črticami in nato z grškimi ter latinskimi črkami, ni prav nič neverjetnega, da je Črnorizec Hrabr to svojo vednost črpal iz izročila cirilometodijevcev, ki so se z latinskimi črkami na slovanskem področju srečali v Spodnji Panoniji — da so bile pred Konstantinovimi tam, priča Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev, ki — še enkrat — ničesar ne ve o latinskih črkah na Moravskem, ali v katerikoli drugi slovanski deželi, s katero bi bili cirilometodijevci v stiku do generacije Črnorizca Hrabra. Dikcija spisa o spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev je zelo natančna: govori posebej o izgonu latinskega jezika in posebej o izgonu »uglednih latinskih črk«, kar pomeni ločevanje jezika od besedil v latinici, ki bi mogla biti tudi nelatinska.

Namesto o reformaciji in protireformaciji je po moji misli tudi na Slovenskem ustrezneje govoriti o protestantski in katoliški reformaciji: katolicizem Urbana Tectorja in še bolj Tomaža Hrena je nekaj drugega kot srednjeveški katolicizem, samo da je katoliška reformacija ubrala evolucijsko, protestantska pa revolucijsko pot preobrazbe starih struktur verovanja in organizacije le-tega v nove.

Pogačnik skupaj z delom slovenističnega občestva govori o nekakšnem »Kalobskem rokopisu«. Ta rokopis je lahko le »Kalobški« z naglasom na prvem zlogu. Imena pač imajo svojo poetiko in svoj zven, v katerega naj — če so tako stara in utrjena kot v tem primeru — slovenistična znanost nikar ne posega s svojevolsko normo.

Igor Grdina

Vasko Simoniti, **Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju**. Ljubljana : Slovenska Matica, 1991. 311 strani.

Petinštirideset let po objavi prvega dela in triinštrideset let po objavi drugega dela monografije Stanka Juga o turških vpadih na Kranjsko in Primorsko, v kateri Jug obravnava predvsem kronologijo turških vpadov, imamo pred seboj novo delo, ki je usmerjeno na drugo pomembno vprašanje te problematike, na obrambo pred turškimi napadi. V. Simoniti je upošteval primerjalni pristop in zajel v obravnavo vse tri notranjeavstrijske dežele, ki so zajemale slovenski prostor, Kranjsko, Štajersko in Koroško. Zaradi lažje dostopnosti arhivskih virov je še posebej skrbno obdelal razmere na Kranjskem. Z ozirom na ohranjenost arhivskega gradiva se je časovno omejil na 16. stoletje. Kjer je bilo potrebno, je segel tudi v predhodni čas. Pristop k obravnavani problematiki je po svoji širini nov v slovenski historiografiji in v veliki meri grajen na novem arhivskem gradivu.

Vojaško organizacijo na Slovenskem v 16. stoletju je obdelal V. Simoniti v 12 poglavjih. Tekst je opremljen s številnimi opombami. Nekatere preraščajo v krajše študije, polemične zapise ali objavo arhivskega gradiva. Med tekstom so slike orožja,

utrd, letakov, osebnosti in dokumentov, pa tudi številne skice in zemljevidi, kar daje knjigi še posebno privlačnost.

V uvodnem poglavju daje avtor strnjen prikaz slovenske historiografije, ki se neposredno ali posredno ukvarja s problematiko vojaške organizacije, turških vpadov in obrambe pred njimi. Upoštevani so tudi tuji avtorji, ki so pisali o tej problematiki v revijah, izdanih na slovenskem ozemlju, in slovenski avtorji, ki so pisali v tuje ali druge jugoslovanske revije. Pregled je razporedil po vsebinskih sklopih, vezanih na določena vprašanja. Pregled literature je zelo popoln, čeprav bi bila koristna tudi podrobnejša ocena njihove vsebine in navedba odprtih vprašanj. Sledi kratka analiza uporabljenega gradiva. Največ gradiva je iz Arhiva Slovenije, v manjši meri pa tudi gradivo iz dunajskih arhivov.

Težišče Simonitijeve knjige je na prvih štirih poglavjih, medtem ko so ostala poglavja podrejena. **Obrambni redi** predstavljajo eno osrednjih vprašanj obrambne tematike. Ob prikazu historični obrambne organizacije je avtor opozoril, da je bila reorganizacija deželnega poziva skozi več faz, in se je posebej zaustavil ob mejnikih tega razvoja. S »pozivnim redom«, ki je bil izdan leta 1423, je bila nakazana notranja ureditev deželnega poziva. Načrt deželnega poziva, ki ga je Friderik IV. izdal leta 1431, označuje V. Simoniti za prvi primer, ki je vključeval tudi podložnike. Spremembe, ki so nastale konec 15. stoletja, so povezane z Maksimilijanovimi reformami. Novosti, ki jih srečamo leta 1518 v temeljnem obrambnem redu, so sestavni del tako imenovanega »Innsbrškega libela« in s tem tudi »deželnih ročinov«. Uveljavljen je bil nov vojaški koncept, ki je postal podlaga vsej obrambni organizaciji 16. stoletja. Povečan turški vojaški pritisk v drugi polovici 16. stoletja je vzpodbujal k nadaljnji izpopolnitvi organizacije obrambnega sistema. Eden mejnikov pri dokončnem oblikovanju obrambne organizacije je bil leta 1574 sprejeti Schwendijev obrambni predlog. O tem, kdo je dober vojak, citira V. Simoniti razmišljanja N. Machiavellija in Lazarja von Schwendija. Za oba so lahko dobri vojaki predvsem domači vojaki. Ti so zanesljivi in odgovorni do domovine, ki jo branijo. Pri osvajalni vojski ni prisoten psihološki motiv pripadnosti. Osvajalno vojno je namreč težko predstaviti kot obrambno, če gre vojska preko meje. Takšna vojska je bila praviloma uspešna le kratkotrajno, za nekaj bitk, ni pa bila pripravljena za dolgo vojno. Pri Machiavelliju in Schwendiju je predpogoj za dobrega vojaka moralna stabilnost, ki je ni bilo pri najemnikih, pri domačih vojakih pa je bila najzanesljivejša. To, kar je bilo vojaškim teoretikom 16. stoletja popolnoma jasno, sodobni generali ne razumejo več.

Posebej se je V. Simoniti dotaknil raziskave notranje vojaške organiziranosti dežel. Gre za razdelitev dežel na četrti kot finančna, vojaška ter operativna področja, ki pa se niso v vseh notranjeavstrijskih deželah uvajala istočasno. Razvoj vojaške organizacije, ki je potekal v 15. stoletju od lokalnih obrambnih oblik do obrambne organizacije na nivoju posameznih dežel, je konec drugega desetletja privedel do dejanske meddeželne obrambne povezave, ki se je kazala v meddeželni vojaški koordinaciji in skupnih naporih za zagotovitev obrambnega zidu na Hrvaškem. V obrambni koncept notranjeavstrijskih dežel je bila takrat dokončno vključena Hrvaška.

Vodilna vloga v obrambnih redih je pripadala **konjenici**, zato jo V. Simoniti obdela v posebnem poglavju. V deželnem pozivu se je plemstvo omejevalo na udeležbo v konjenici in na vojaško vodstvo. Imenjska konjenica, sestavljena na podlagi višine dohodkov plemiške imenjske posesti, v 16. stoletju ni bila več popolnoma identična s prejšnjo viteško konjenico, čeprav je plemstvo tudi v novih družbeno ekonomskih razmerah ohranilo vodilno vlogo na vojaškem področju. Pri tem je imela pomembno vlogo institucija t. i. čakarine (Wartgeld), ki jo je V. Simoniti obdelal zelo podrobno. Dežela je naložila davek vsem imenjskim posestnikom glede na število konj, ki so jih morali zbrati na podlagi velikosti posesti. To je pomenilo večjo profesionalizacijo konjenice. Plemstvu se je obetal nov vir dohodka. Dejanski odziv na sklic v vojaškem pozivu prikazuje avtor v tabeli, iz katere je razvidno, da so se fevdalci le redkokdaj odzvali v polnem številu. Zelo podrobno se ukvarja z opisom konjeniške opreme ter s cenami za konje in oborožitvijo konjenikov. Podrobno sliko o vojaškem vodstvu dajejo namestitvena pisma.

Kmečkemu pozivu pešcev posveča V. Simoniti posebno pozornost in ugotavlja, da je bilo sodelovanje podložnikov na vojaškem področju v 16. stoletju večje kot kdajkoli prej ali kasneje. Najširša vojaška organizacija, ki so jo sestavljali podložniki, je bila »črna vojska«. V 15. stoletju je bila organizirana v okviru deželskih sodnih okrajev s samozaščitno nalogo. Vendar se je kmalu pojavila tendenca, da bi se v črno vojsko vključilo čim manjše število podložnikov. V drugi polovici 15. stoletja so dvignili obrambno organizacijo iz lokalnega na deželni nivo. Leto 1522 predstavlja pomemben mejnik pri vključevanju podložnikov v obrambno organizacijo. Izvedli naj bi splošen nabor, napravili naj bi sezname obveznikov in podložnika dobro oborožili. Vpoklica precizirata obrambna reda iz leta 1530 in 1531. Pogosto spreminjanje načina vpoklica (vsak 10., 5., 3. ali samo 30. mož) je imelo za posledico, da se je po-

ziv skrčil na manjše število obveznikov. Vpoklic podložnikov v posameznih letih 16. stoletja je avtor ponazoril s tabelo. Odgovarja tudi na vprašanje, s koliko vojaškimi obvezniki je razpolagala posamezna dežela in kolikšen delež obveznikov je bil vključen v različne stopnje vpoklica. Avtor obravnava tudi oborožitev in način vzdrževanja. Ker je bila »črna vojska« sestavljena pretežno s slovenskimi podložniki, to dokazuje, da se je naš človek že takrat usposabljal na vojaškem področju. Zato lahko razumemo, da je znal uspešno sukati meč v kmečkih uporih.

Poleg domače vojske je razvoj orožja in uveljavitev nove vojaške taktike vedno bolj postavljaval v ospredje stalno plačano vojsko, ki so jo sestavljali **najemniki**. Avtor je posvetil najemnikom posebno pozornost, vendar je v poglavju premalo jasno poudaril ločitev med stalnimi najemniki in lokalnim vpoklicem. Kljub temu prinaša v tem poglavju nekaj izvirnih rešitev. Najemniška vojska, ki jo je vzdrževal deželni knez, ni bila namenjena le obrambi pred turškimi napadi, ampak je sodelovala tudi v raznih drugih vojaških spopadih. V najemniški vojski so v začetku sodelovali tujci, pomembno mesto so imeli pešci-landsknehti. V času turškega pohoda proti Dunaju leta 1529 so prišli na Kranjsko španski najemniki. Ker so najemniki neredno prejemali plačilo, so postali za prebivalstvo velika nadloga. Prav tako niso bili v bojih s Turki preveč uspešni. Predstavniki dežel so se vedno bolj zavzemali za vključitev domačih najemnikov. Pomembno vlogo so odigrali martoloci. Naziv je bil prevzet od podobne turške polvojaške organizacije, sestavljene iz vrst krščanskega prebivalstva. Sprva so bile najemniške martološke enote sestavljene predvsem iz vrst domačega prebivalstva, kasneje so v to službo sprejemali uskoke. Razporejeni so bili po gozdovih in prelazih. Preprečevali so vpade turškim martolozom. Ko se je začelo premikati težišče obrambe z boji vred na hrvaško ozemlje, tujih najemnikov na nameno ozemlju, ki bi bili postavljeni izključno z namenom protiturške zaščite Kranjske, ne srečamo več. Iz ohranjenih nabornih popisov najemnikov je razvidna sestava posameznih čet. Najemnikov položaj (pravice in dolžnosti) so opredeljevali vojaški pravilniki. Na koncu poglavja navede V. Simoniti še nekaj zanimivih podatkov o oborožitvi najemniške vojske.

Uspešno obrambo pred turškimi napadi povezuje V. Simoniti z dobro **obveščevalno in signalno organizacijo**, ki ji posveti posebno poglavje. Centralno obveščevalno službo in z njo povezano diplomacijo avstrijskih Habsburžanov do Osmanske države v 16. stoletju je v knjigi obdelal Josip Žontar. Obmejna vojaško-obveščevalna služba je bila prikazana predvsem ob obravnavi turških vpadov (Fr. Levec, S. Jug in deželne zgodovine), zato je V. Simonitija zanimala predvsem organizacijska stran obveščevalne službe na meji. Obdelal je organizacijo prenašanja vesti, pisna poročila ali tako imenovane »turške glase« (gehaimer Kundschaften). V to organizacijo so bili vključeni sli na lahkkih konjih ali sli tekači. Vesti, ki so jih prenašali sli, so bile namenjene vojaškim poveljnikom, zato je bila ta dejavnost tajna. Obveščanje preko signalne organizacije pa je bilo javno in namenjeno vsemu prebivalstvu. Začetki signalnega sistema v slovenskih deželah segajo v čas turških vpadov v drugi polovici 15. stoletja. O med seboj povezani, sistematično organizirani signalni službi pa lahko govorimo od 1522. leta dalje. Priložen zemljevid zelo nazorno prikazuje točke izstrelišč in kresišč na Kranjskem in spodnjem Štajerskem. Poročila posebnih komisij govorijo tudi o oborožitvi signalnih postojank.

Spoznanje, da zagotavlja stalno in kvalitetno preskrbo vojske z orožjem le koncentracija orožarske obrti in skladiščenje orožja na nekem določenem ogroženem ali upravno političnem področju, je privedlo do gradnje **orožarn**. Posebej se V. Simoniti omeji na nastanek in vlogo deželnoknežje orožarne v Ljubljani. S hrambami za orožje, strelivo in smodnik ter s poklici, službami in delavnicami (npr. livarji) je predstavljala osrednji preskrbovalni center z orožjem v 16. stoletju za Kranjsko in Hrvaško krajino. O preskrbovalni funkciji oziroma skladiščnem sistemu orožarne so zelo ilustrativni inventarni popisi, ki jih V. Simoniti posebej navaja.

Med glavne kmečke samoobrambne objekte V. Simoniti uvršča **tabore**. Kljub temu, da se nasloni na rezultate F. Pistra, doda tudi nekatere nove poglede na to obliko obrambne organizacije. Predvsem obravnava odnos deželnega kneza do gradnje taborov.

Ker je bila oskrba vojske z živežem in ostalimi življenjskimi potrebščinami (med njo sodi tudi oskrba s suknom) zelo pomemben dejavnik uspešne obrambe in vojskovanja nasploh, V. Simoniti podrobno razčlenjuje organizacijsko oblikovanje **vojaške proviantne službe**. V okviru celotne strukture vojaške preskrbe je imel enakovredno mesto tudi transport živeža, streliva, artilerije in drugega vojaškega materiala v utrdbne in vojaške postojanke.

V sklepnem delu zanima V. Simonitija najprej **položaj Hrvaške in vloga notranjeavstrijskih dežel pri nastajanju Vojne krajine**. Posebej se zaustavlja pri ugotavljanju števila utrd, ki so jih prevzele v oskrbo Štajerska, Koroška in Kranjska. Zelo podrobno je proučil finančno udeležbo omenjenih dežel pri zagotavljanju obrambe v hrvaški in slavonski krajini. Stroški so ob koncu 16. stoletja rapidno naraščali. V

obravnavi pa vendar manjka analiza načina pobiranja davkov v posameznih deželah ob upoštevanju pravnega sistema.

V zaključnem poglavju se je V. Simoniti dotaknil še psihološkega vidika oblikovanja **profiturškega razpoloženja**, tako imenovanega »turškega strahu«, ki je vplival na razpoloženje vseh plasti prebivalstva. Profiturško razpoloženje opredeljuje kot eno od sestavin obrambne organizacije pred Turki. Posebej razčlenjuje vpliv protestantov na splošno profiturško razpoloženje med našim ljudstvom.

Knjigi so dodana običajna pomagala, kot je navedba primarne in sekundarne literature ter uporaba tiskanih virov, imensko in krajevno kazalo ter povzetek v nemščini.

S Simonitijevim delom je vojaška zgodovina slovenskega ozemlja bogatejša še za eno raziskavo, ki je toliko pomembnejša, ker prikazuje vojaške razmere v 16. stoletju. V sklepnih besedah zaključuje avtor: »Če mi je to uspelo doseči v posameznih poglavjih, lahko trdim, da razprava v celoti ponuja novo spoznanje in posebnosti značilne za slovenski prostor, hkrati pa je omogočena s tem tudi lažja vključitev pričujočega dela v evropski prostor tistega časa.«

Ignacij Voje

Adelslexikon des österreichischen Kaisertums 1804—1918. Herausgegeben und kommentiert von Peter Frank-Döfering. Wien : Herder, 1989. 710 strani z barvnimi in črno-belimi ilustracijami.

Znana založba Herder se ni pomišljala izdati to obsežno delo, kajti iskanje prednikov, zlasti pa tistih plemiških, je po Evropi v zadnjih desetletjih zelo priljubljeno in arhivi se komaj ubranijo številnih »raziskovalcev« oziroma njihovih topoglednih dopisov v zvezi z genealoškimi in heraldičnimi vprašanji.

Ta obsežni priročnik posreduje bralcu osnovne pojme o vodenju plemiških naslovov, zgodovino plemstva, informacije o sestavi plemstva in pridobivanje plemstva, osnovne pojme iz heraldike in grbovnega prava in — kar predstavlja večino knjige — vse podelitve in povišanja v višji stan v letih 1804—1918, t. j. v času obstoja avstrijskega cesarstva.

Prvi del knjige zavzema plemiški leksikon: najprej za obdobje od 1804 do 1822 (str. 21—217) s 4891 podelitvami, potem pa za obdobje od 1823 do 1918 (str. 219—580) s 10.745 podelitvami ter dostavkom za to obdobje (str. 581—597) s 296 podelitvami. Med tistimi, ki so bili povišani v plemiški stan, so tudi številni prebivalci iz naših dežel, mnogi znani iz javnega življenja:

- Andrejka Jernej, konjeniški stotnik pri c. kr. gardi je postal plemič s predikatom »von Livnograd« leta 1901;
- Arzenšek Franc, c. in k. major, plemič »von Bierenkron« 1890;
- Bleiweis Janez, dr. med., namestnik dež. glavarja na Kranjskem, je prejel Red železne krone III. stopnje ter zato postal »vitez Tersteniški« 1881;
- Brilli Ivan, c. kr. stotnik je kot plemič dobil predikat »Edler von Santhal« 1879;
- Černac Franc, c. kr. kapetan fregate v rezervi, je dobil predikat »Edler von Hochwellen« leta 1900;
- Detela Oton, dež. glavar na Kranjskem, predikat »plemeniti« 1898;
- Gajšek Anton, c. kr. major v rezervi, predikat »Edler von Sotladol« 1902;
- Globočnik Anton, c. kr. vladni svetnik v pokoju, predikat »Edler von Sorodolski« 1890;
- Grasselli Peter, bivši ljubljanski župan, je prejel Red železne krone III. stopnje ter bil povišan v viteza 1883;
- Jelovšek Anton, protomedicus v Ljubljani je postal vitez »Edler von Fichtenu« 1805, kar mu je bilo potrjeno 1845;
- Kavčič (Caučig) Jakob, c. kr. stotnik, predikat »Edler von Krasnidol« 1888;
- Klodič Anton, c. kr. dež. šolski inspektor je dobil Red železne krone III. stopnje in postal »vitez Sabladoski« 1880;
- Komel Andrej, c. kr. stotnik, predikat »Edler von Sočebnan« 1879;
- Kremžar Jožef, polkovnik, je dobil oktobra 1918 predikat »Edler von Felskampf«;
- Lavrič Janez, c. kr. gen. major je postal plemič »von Zaplas« 1910;
- Levičnik Albert, predsednik dež. sodišča je bil povišan v plemiča 1910, predikat »Edler von L.« pa je dobil 1911;
- Lučovnik Jožef, polkovnik 24. pešpolka je prejel viteški križ Reda Marije Terezije, ko je bil povišan v baronski stan s predikatom »von Felsenhof«;